

A JELZŐ ÉS AZ ÉRTELMEZŐ

Megjelölheti a főnévi alaptagban, a jelzett szóban kifejezett fogalmak valamilyen tulajdonságát (minőségét, mennyiségét), birtokosát, illetve utólag értelmezheti az alaptagban kifejezett dolgot minőségi, mennyiségi jellemzőinek, birtokosának vagy a vele azonosított dolognak a megnevezésével. Mintaelemzéseinkben, gyakorlatainkban – egyetértve az MGr. javaslatával (vö.: Balogh MGr. 2000: 446) – a hagyományos felosztásra építve tárgyaljuk a jelzőket.

A jelző hagyományos fajtái:

1. A minőségjelző
2. A mennyiségjelző
3. A birtokos jelző
4. Az értelmező

[A MGr. csoportosításában: minősítő (azon belül minőség- és mennyiségjelző), mutató névmási kijelölő jelző, birtokos jelző és értelmező (hátravetett jelző, ill. értelmezős szerkezet) Balogh MGr. 2000: 449]

I. Mintaelemzések

A) *A minőségjelző*

1. A minőségjelző szófaji jellemzői

r A nézőknek tetszik az _{mi} új film.

A mondat alanyához [*a(z) (film)*] *melléknévvel* kifejezett (*új*) minőségjelző kapcsolódik.

mi Milyen ruhát vegyek fel?

Az igei alaptaghoz kapcsolódó tárgynak (*ruhát*) *melléknévi kérdő névmással* (*milyen*) kifejezett minőségjelzője van.

b A _{mi} diszkózó b tinédzserek fele csaknem halláskárosult már.

Az alany birtokos jelzőjéhez *folyamatos melléknévi igenévvel* kifejezett minőségjelző kapcsolódik.

A mi mérnök úr népszerű a dolgozók körében.

Az alanynak [(a(z) (úr)] foglalkozást jelentő főnévvel (mérnök) kifejezett minőségjelzője van.

Szeretem az édesanyám mi sütötte kenyeret.

Az igei állítmányhoz kapcsolódó tárgynak [(a(z) (kenyeret)] igei-igenévvvel kifejezett minőségjelzője van. (☉ Az alanyos szintagma.)

2. A minőségjelző fajtái

a) minősítő jelző

mi Piros almát vettem h a piacon.

Az igei állítmányhoz kapcsolódó tárgynak (almát) melléknévvel (piros) kifejezett jelzője van, amely a jelzett szó fogalomkörét leszűkítő megkülönböztető jelző.

... megállék a mi kanyargó h Tiszánál (Petőfi Sándor)

Az igei állítmány tulajdonnévvel kifejezett helyhatározójához (a Tiszánál) folyamatos melléknévi igenév kapcsolódik jelzőként, amelyet kiemelő jelzőnek nevez a hagyományos nyelvtan.

mi Könyves Kálmán b a mi magyar b királyok egyike.

A névszói állítmány birtokos jelzőjének (a királyok) és az alanynak (Kálmán) melléknévvel kifejezett minősítő jelzője van, utóbbit díszítő jelzőnek is nevezik.

Válaszul erre eképpen szólt mi leleményes Odüsszeusz... (Homérosz)

A tulajdonnévvel kifejezett alany (Odüsszeusz) előtt melléknévvel kifejezett (leleményes) jelző áll, amelyet eposzi, állandó jelzőnek tekint a hagyományos nyelvtan.

b) A kijelölő jelző

mi Péter bácsi sok mesét tud.

A köznévvvel kifejezett alany (bácsi) előtt álló tulajdonnév (Péter) az alany kijelölő jelzője, amely a jelzett szó fogalomkörét egy egyedre szűkíti le.

A tolvaj a mi hátsó h ajtón surrant be.

Az igei állítmányhoz kapcsolódó helyhatározónak [a(z) (ajtón)] -só képzős melléknévvvel (hátsó) kifejezett kijelölő jelzője van.

A mi ház mögötti parkoló i mindig foglalt.

Az alanyhoz (a parkoló) névutómelléknéves szókapcsolattal (ház mögötti) kifejezett kijelölő jelző kapcsolódik (morfológiai természetű szószerkezetet alkot). (☉ Morfológiai természetű szószerkezet.)
(A minősítő jelző szerkezeti felépítéséről l.: Balogh MGr. 2000: 447–448.)

i Mindig m gyalog megyek a mi második h emeletre.

Az állítmányhoz kapcsolódó helyhatározónak [a(z) (emeletre)] sorszámnévi kijelölő jelzője van.

A mi nyolcas eszk busszal járok h a főiskolára.

Az igei alaptag eszközhatározójához (a busszal) számnévből képzett -s képzős kijelölő jelző kapcsolódik.

mi Bármelyik könyvet elolvasom.

Az igei állítmány tárgyához (könyvet) -ik végű általános névmás kapcsolódik kijelölő jelzőként.

mi A távoli hegyek i mindig vonzották.

A határozószóból -i képzővel képzett melléknév is kijelölő jelző a fenti mondatban.

Sokat hallottam mi erről a asz filmről.

Az igei állítmány állandó határozójának (a filmről) főnévi mutató névmással (erről) kifejezett kijelölő jelzője van, amely felveszi a jelzett szó toldalékát. (l. Balogh MGr. 2000: 448: a jelzőkön belül önálló kategória.)

B) A mennyiségjelző

Az *első* *me* három krajcárt még maga meglelte az anyám. (Móricz Zsigmond)

Az igei állítmány tárgyához *tőszámnévvel* kifejezett mennyiségjelző kapcsolódik.

me Sok ember él, ki érzéketlen, mint én. (József Attila)

Az alany (*ember*) előtt *határozatlan számnévvel* (*sok*) kifejezett mennyiségjelző áll.

Vagy *me* félezernyi dalt megírtam. (Dsida Jenő)

Az igei állítmányhoz kapcsolódó tárgynak (*dalt*) *-nyi képzős* mennyiséget jelentő *melléknévvel* kifejezett mennyiségjelzője van.

me Minden Egész eltörött,

me Minden láng csak részekben lobban.., (Ady Endre)

A két mondat alanyához *számnévi általános névmással* kifejezett mennyiségjelző kapcsolódik.

Úgy kell a boldogság,
mint me egy falat kenyér.

A mellékmondat alanyának (*kenyér*) *mennyiséget jelentő főnévvel* kifejezett mennyiségjelzője van.

Minden reggel megiszom me (*két*) *mi* deci tejet.

Az igei állítmányhoz (*megiszom*) kapcsolódó tárgynak *mértéket jelentő főnévvel* (*deci*) kifejezett mennyiségjelzője van, amelyhez kötelező bővítményként számnév (*két*) kapcsolódik mennyiségjelzőként.

C) A birtokos jelző

Tavaly meghalt b édesapám testvére.

Az alany (*testvére*) és a *főnévvel* kifejezett birtokos jelzője (*édesapám*) a családtagok összetartozását jelölő *valódi birtokviszonyt* fejezi ki.

Az árvíz elmosta az b ő házát.

Az igei állítmány tárgyának [a(z) (házát)] főnévi névmással kifejezett birtokos jelzője (ő) van. A birtokos szerkezet egy birtokosnak és egy birtoknak a kapcsolatára épülő valódi birtokviszonyt fejez ki.

Az edzésen eltört a b gyerek lába.

Az alany (a lába) és a főnévvel kifejezett birtokos jelzője (gyerek) a rész és egész viszonyára épülő valódi birtokviszonyt fejez ki.

A b város lakói sokat szemetelnek.

Az alany és főnévvel kifejezett birtokos jelzője nem valódi birtokviszonyt fejez ki: a birtokos jelző (város) helyet, a birtokszó (lakói) pedig az ott élőket nevezi meg.

b Többek írása szinte olvashatatlan.

Az alany főnévi értékben álló számnévvel kifejezett birtokos jelzője (többek) a cselekvőt fejezi ki, a birtokszó (írása) pedig a cselekvést = *genitivus subjektivus*.

Én vagyok b a mi magyar b bánatok mi legbutább siratója. (Ady Endre)

A névszói-igei állítmány névszói részének (siratója) főnévvel kifejezett (a bánatok) birtokos jelzője van. A bánatok siratója birtokos szerkezetben a birtokos jelző (bánatok) a cselekvés tárgyát, a birtokszó (siratója) pedig a cselekvést fejezi ki = *genitivus objectivus*.

(Börtönéből szabadúlt sas lelkem,)

Ha a b rónák végtelenjét látom. (Petőfi Sándor)

Az igei állítmány tárgyának (a végtelenjét) főnévvel kifejezett birtokos jelzője (rónák) van. A birtokos jelző a birtokszóban kifejezett minőség (végtelen) hordozóját fejezi ki = *genitivus qualitatis*.

D) Az értelmező

Láttam me két mi nagy szemet, e bogárzót. (József Attila)

Az igei állítmányhoz kapcsolódó tárgynak (szemet) van egy hátravetett értelmező jelzője (bogárzót), amelynek szófaja folyamatos melléknévi igenév, felveszi a tárgy toldalékát, a -t tárgyragot: minőségjelzőnek megfelelő értelmező.

Vegyél kenyeret, é frisset!

Az igei állítmány tárgyának (*kenyeret*) *melléknévvvel* kifejezett hátravetett, *minőségjelzőnek megfelelő* értelmezője van.

Nem boldogulok a aszem zárral, é a felsővel.

Az igei állítmányhoz kapcsolódó határozónak *melléknévvvel* (*a felsővel*) kifejezett hátravetett értelmezője van, amely felveszi a jelzett szó ragját: *kijelölő jelzőnek megfelelő* értelmező.

Add ide a könyvet, é azt!

Az igei állítmány tárgyának (*a könyvet*) *mutató névmással* (*azt*) kifejezett hátravetett értelmező jelzője van, amely felveszi a jelzett szó ragját (*azt*): *kijelölő jelzőnek megfelelő* értelmező. Az értelmezőnek ez a típusa már az *azonosító értelmezőhöz* hűz (vö.: Balogh MGr. 2000: 452).

Írtam eddig verset, é háromszázat. (Benjámin László)

Az igei állítmány tárgyának (*verset*) *tőszámnévvvel* (*háromszáz*) kifejezett értelmező jelzője van: *mennyiségjelzőnek megfelelő* értelmező.

Tanuld meg a szavakat, é valamennyit!

Az igei állítmány tárgyához (*szavakat*) *számnévi névmással* kifejezett értelmező kapcsolódik (*valamennyit*), amely *mennyiségjelzői* értelmező.

Add ide a tollat, é az enyémet!

Az igei állítmány tárgyának (*a tollat*) *birtokos névmással* (*az enyémet*) kifejezett értelmező jelzője van: felveszi a jelzett szó ragját, és a tárgy *birtokos jelzői* értelmezője.

Megérkezett a levél, é a barátomé.

Az alanyhoz (*a levél*) -*é* birtokjeles főnévvvel kifejezett értelmező jelző (*a barátomé*) kapcsolódik, amely az alany birtokos jelzőjét (*a barátom levele*) értelmezi.

Babits, é a mi szegedi é tanár egy helyi lapban Kiss Józsefről írván, ezt mondja.
(Nemeskürty István)

A tulajdonnévvel kifejezett alanyhoz (*Babits*) köznévi értelmező (*tanár*) kapcsolódik, amely az alany *azonosító értelmezője*. Nem tehető a jelzett szó elé, viszont felcserélhetők egymással: *Babits, a (szegedi) tanár* → *a (szegedi) tanár, Babits*.

Ifjúságom, e zöld vadont szabadnak hittem és öröknek. (József Attila)

A birtokos személyjeles főnévvel (*ifjúságom*) kifejezett tárgynak *-t* tárgyragos főnévvel (*vadont*) kifejezett *azonosító értelmezője* van. A jelző és jelzett szó itt is felcserélhető, *ifjúságom, a vadont* → *a vadont, ifjúságom*. (Az egyeztetés nem teljes, mert az egyes szám első személyű birtokos személyjel után a *-t* tárgyrag törlődik. (☉ Jelöletlen tárgy.)

Én, beteg é ember, csupán csak várok. (Ady Endre)

Az egyes szám első személyű *személyes névmással* kifejezett alanyhoz (*én*) köznévi (*ember*) kapcsolódik *azonosító értelmezőként* (*én, (beteg) ember*).

II. Gyakorlófeladatok

1. Sorolja be a minőségjelzős szószerkezeteket szófaji jellemzőik, fajtáik alapján!

szorgalmas diák, ezen a főiskolán, piros rózsá, felhők mögötti ég, finom sütemény, érdekes történet, Julianus barát, tiszta udvar, meleg lakás, hókarú Nauszikaá,

2. Állapítsa meg a minőségjelző szófaját az alábbi minőségjelzős szerkezetekben!

A természetből vett hasonlatok az emberi érzelmeket is nagyon szépen kifejezik.
(Simon István)

Hitványabb Nérók még seholse éltek. (Ady Endre)

Baljóslatú, bús nép a magyar. (Ady Endre)

... a nagy, kék réten kezdik a mennyei tücsökzenéjüket a csillagok. (Szabó Lőrinc)

... e léha, locska lelkek közt ingyen keresek bizonyosabbat. (József Attila)

Terülj asztalkám csak a mesékben van.

3. Elemezze az alábbi mondatokban szereplő mennyiségjelzős szószerkezeteket az alaptag és a bővítmény szófaja alapján!

Sok kicsi sokra megy.

Minden örömöm megkétszerezem. (Illyés Gyula)

Ötven huszár volt akkor, a Szabadság. (Illyés Gyula)

... szerettem volna néhány szót váltani jó, meghitt emberekkel. (Dsidá Jenő)

Harminckét éves lettem lettem én. (József Attila)

Két karodban ringatózom csöndesen. (Radnóti Miklós)

4. Magyarázza meg, hogy a birtokos jelzős szószerkezetekben a birtokos jelző ragja miért jelenhet meg Ø fokon is!

a fiúnak a könyve; a fiú könyve

(☉ Alaktan, a birtoklás kifejezési lehetőségei.)

5. Indokolja meg, hogy az alábbi esetekben miért kell kitennünk a birtokos jelző *-nak/-nek* ragját!

A fiúnak a könyve vészett el, és nem a táskája.

Katinak fájt a feje.

Szomorú volt az arca a barátomnak.

Kinek a feladata ez?

6. Alakítsa át a mondatokban a jelzős szószerkezeteket értelmező jelzős szószerkezetté!

A barátnőm érdekes levelet kapott.

A gyerekek sok papírt gyűjtöttek.

A nagymama nézi az unokák fényképeit.

Elveheted az én tollamat is.

Olvasd el ezt a könyvet!

7. Csoportosítsa az alábbi értelmezős szerkezeteket a megadott szempontok alapján! Állapítsa meg az értelmezők szófaját! (☉ Szófajtan.)

könyvet, milyet (vettél); a szomszéd faluba, Kótajba; a fiók, az alsó; a példákból, egymáséiból (még tanultunk); ajándék, számtalan (volt ott); kérést, sokat (teljesített); a ház, a tiéd (a legszebb); Babits, a szerkesztő; ezt, az enyémet (vidd el)

minőségjelzőnek megfelelő értelmező	menyiségjelzőnek megfelelő értelmező	birtokos jelzőnek megfelelő értelmező	azonosító értelmező

8. Elemezze az alábbi mondatok szintagmáit! Ügyeljen a szerkezeti különbségekre!

Borzasztó olcsón jutottam hozzá.

Borzasztóan olcsón jutottam hozzá.

Kellemes meleg szoba várt ránk.

Kellemes, meleg szoba várt ránk.

Vö.: Mondattani elemzések. Szerk.: Rácz Endre–Szemere Gyula. Tankönyvkiadó. Budapest, 1972: 164.

9. Elemezze a következő mondatok jelzős szerkezeteit a jelző típusa, szófaja, valamint az alaptag szófaja szempontjából!

Harminchat fokos lázban égek mindig. (József Attila)

Minek a lélek balga fényüzése. (Tóth Árpád)

Sok-sok levelet e tintával írnék egy kis leánynak. (Kosztolányi Dezső)

A harmincas évek elején már a korszak legtekintélyesebb írója. [Móricz Zsigmond]
(Simon István)

Minden embernek van valami titka. (Krúdy Gyula)

Kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk. (József Attila)

Vajda János, az első negyvennyolc utáni modern költő, 1897-ben halt meg.
(Nemeskürty István)

Homokkal egy vödörnyi óceánt keríték el a semmi ellen. (Nemes Nagy Ágnes)

S te, a Mindenség summás legénye részt se kaptál. (Nagy László)

Testem előtti szél, testem utáni nap sajdul át csontjaimon. (Csoóri Sándor)

Szabad ésszel nem adom ocsmány módon a szolga ostobát. (József Attila)

A széles, szenes göröngyök felett egy kevés könnyű hamu remeg. (József Attila)

A szomszéd présházban minden nyáron egy festő lakott. (Lengyel József)

Méneseznek nyargaló futása zúg a szélben. (Petőfi Sándor)

Hadd zengjen a költő ábrándot, vigaszt, halkat. (Tóth Árpád)

S egy talpalatnyi föld elég nekem. (Madách Imre)

Dózsa György unokája vagyok én,

Népért síró, bús bocskoros nemes. (Ady Endre)

Szeszélyes, bús ajándék e rímes, furcsa játék. (Tóth Árpád)

S égtek lelkemben kis rőzse-dalok: Füstösek, furcsák, búsak, bíborak. (Ady Endre)

A vágott virágok közül az apró krizantémok, a lila orchideák, a tarka gerberák és a zörgő szalmavirágok illenek leginkább az Erzsébetekhez.